

Στόν κήπο του 410 Στρατιωτικού Νοσοκομείου Τρικάλων,
Γενάρη-Φλεβάρη '48.

Ι Ι

ΜΠΡΑΚ ΤΑΜΠΟΥΡ
(ΥΨΟΜΕΤΡΟ: 1564)

ΜΑΡΤΗΣ, ΩΣ ΑΡΧΗΣ ΑΠΡΙΛΗ ΤΟΥ '48.
(Π63-78: ΤΟ ΠΑΡΑΤΗΜΕΝΟ ΚΑΣΤΡΟ.)

ΣΤΑ ΒΟΥΝΑ ΟΠΟΥ ΑΥΤΗ ΞΕΚΙΝΗΣΕ ΔΑΣΚΑΛΑ

Στο Μπράκ Ταμπούρ ήταν ταμπουρωμένος ο 4ος λόχος του 524. Ή Ντούρ Κρανιά, όπου πρωτοδίδαξε (κοριτσάκι 15 χρονών), ή μάνα μου, το 1902-1903, είναι λίγες ώρες βορειοδυτικά του. Ο χάρτης, στην αντικρυστή σελίδα είναι στρατιωτικός, επιχειρήσεων, απόρητος. Τον έχω κλέψει από κάποιον λοχαγό.

Πέμπτη μεσημέρι, 11-3-48.

Όλα τα διαπνέει ο φόβος... Τό θάμπος σέ τύλιγε και δέν έβλεπες τό δοκάρι πού σέ χτύπησε κατακέφαλα.

Μέ πόνο σέ σκέπτομαι άγρυπνη.

Κυριακή, 14-3-48, μεσημέρι.

(Κρύο κάνει πολύ;)

Τή μοίρα σου καλόπιανε! Μήν την θυμώνης... Είδα όνειρο κακό γδες βράδυ, και ξύπνησα από τις πολλές φωνές της Μερόπης, πού με καλούσε με αυτά τα λόγια:

—Πούσαι, αδερφή, να ίδης!.. Νίκη, Νίκη, κοίταζε έρημη, κοίταζε! Νάτος!..

Και τί να δώ; Έσύ γεμᾶτος αίματα!

Έε, αυτό ήταν!.. Όλη τή νύχτα γύριζα στα σκοτάδια, όπως εκείνη τή βραδιά πού σέ περίμενα... Και τα χαράματα έπεσα σιγά-σιγά, να μή με καταλάβη ο πατέρας σου... Ό θεός του έδινε ύπνο — τον καλόν αδερφό του θανάτου — κ' έτσι, χωρίς εμπόδια, ώργιασε ή σκέψη μου για χίλια δυό... Σε είδα, με τή φαντασία μου, μόνον, να σκέφτεσαι, να μή βρίσκης διέξοδο, και να ξεκινᾶς αδύναμος, μα και πικρός, για τήν τοποδέτησή σου τή νέα. Όπου γκερεμός, να τον έπισκοπής - και να σου μένη μιά απόφαση... Όπου, για μιά στιγμή, ένα χέρι σα να σε χάιδευε - και τραβίσουνα, υποχωρώντας στη θέλησή του... Στα επικίνδυνα μέρη σ' είδε ή φαντασία μου κρεμασμένον... Μόνο στήριγμά σου τα δυό σου χέρια - και πάντα έτοιμα να σ' αφήσουν, σε δρόμο έρημο και σκοτεινό... Στο τέλος, «γιατί με τέτοια άπελπισία να ζήσης;» Και μιά! Ρίχτηκες σ' ένα βαθύ ποτάμι! - θεός να μήν τό κάμη να είν' άληθινό!..

[Τραγουδάει μέσα της τὸ θανάσιμο αὐτοπροσωπικὸ ἐκεῖνο τοῦ Βιζυηνοῦ (A143):

Ἐφές εἶδα στὸν ὕπνο μου
 ἓνα βαθύ ποτάμι -
 θεός νά μὴν τὸ κάμῃ
 νά γίν' ἀληθινό! []

Δέν εἶν' ἀγέρας, σκέφθηκα,
 καὶ σένα πού σέ δέρνει -
 ἢ ἀπελπισιά σέ παίρνει
 κ' ἢ ἀπονία τοῦ κόσμου! []

πού τόσο ἀγαποῦσε ὁ πατέρας καὶ πολλές φορές ξαναδιαβάσαμε σπῆτι, ἀπ' τὴν Ἀνθολογία, σὰν τὴν ξανάπιανε στὰ χέρια του νὰ ξαναχαροῦμε τὰ καλά μας, τὰ θλιβερά μας ποιήματα, πού τὰ νιώθαμε «δικὰ μας», «ταυτοτικά μας» κ' οἱ τέσσερις, στὴν κοινή ζωὴ μας...]

Ἔ, ῥένο μου!.. (Καὶ νὰ βλέπω καὶ νὰ μὴ μπορῶ νὰ σέ βοηθήσω παιδί μου! παιδί μου!..)

Ὁ κόσμος διασκέδαζε — Ἀπόκριες! — κ' ἐγὼ ξαγρυπνοῦσα ἄδικα καὶ χωρὶς κανένα ὄφελος γιὰ σένα...

[Ὅλο τὸ ὄφος της εἶναι Βιζυηνοῦ — τῆς μάνας του, ἐκεῖ στὴν ἀρχὴ τοῦ «Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου;» (Αδ' 30-1) — πού συχνά τὸν ξαναδιαβάσαμε τίς νύχτες. Τῆς εἶχε χαραχτῆ, καὶ τ' ἀναδιπλώνει νιώθοντας ὁμοια...]

Πάντως, ῥένο μου, ξέγραψέ με, παιδί μου! Αὐτὸς ὁ πόνος σου μὲ σκοτώνει καὶ δέν μπορῶ οὔτε νὰ σκεφτῶ οὔτε νὰ ἐνεργήσω. Μόνο νὰ ὑπομείνω μπορῶ - κι αὐτὸ σοῦ ζητῶ καὶ σένα. Ὑπομονή! Ὁ καιρὸς περνᾷ.

Τρέμω νὰ διῆξω μὲ τὴν σκέψη μου κάτι γιὰ σένα...

Ἔχω πίστη στὸ μυαλό σου. Μόνο: ὑπομονή! Καὶ χωρὶς θυμούς κ' ἐσπευσμένες ἀποφάσεις... Ὅλα περνοῦν! Ναί!

Μεσημέρι, 4½ τ' ἀπόγευμα. Τρίτη, 16-3-48.

Τί νὰ πῆς, παιδί μου! Τίποτα δέν μᾶς μένει πιά, παρὰ ἐσύ. Κ' ἐλπίζουμε, κ' ἐλπίζουμε, κ' ἡ ὑπομονή μας βαριά μᾶς πιέζει! Ὁ καιρὸς περνᾷ ἀργά-ἀργά, μ' ὄλο πού τὰ γεγονότα εἶναι ἀψία καὶ μεγάλα, καὶ ζοῦμε περιμένοντάς σε... Καὶ ξέρουμε πὼς θὰ περιμένουμε πολὺ, μὰ ὁ νοῦς μας ξεπερνᾷ τὸ χρόνο... Τὸ ἴδιο νὰ κάνης καὶ σύ. Κι ὅταν συναντηθοῦμε, ἐνῶ χωρία ὑποφέρουμε, ὅμοια θάνατι ὅσα θὰ διηγόμαστε!

Κουράγιο! νὰ περάσης τὸν τρόμο, τὴν μαυρίλα καὶ τὴν δλόγυρα ἐρημιά! Ὁ πόθος φέγγει τὴ μνήμη, τὰ σκοτάδια σκορπάει, κ' ἡ σιγαλιὰ σὰ γέλιο ἀναφτερώνει τὴν ψυχὴ. Ὅλα θ' ἀνθίσουν, καὶ θὰ ξεχαστοῦν τὰ μαύρα σκοτάδια τῆς ψυχῆς σου... Μόνος διάβασε τὴν ψυχὴ σου καὶ βρές τὴν ἐλπίδα καὶ φύλαξε τὸν ἑαυτό σου νὰ μᾶς τὸν φέρης πίσω γερόν καὶ καλά... Γιέ μου, ὑπομονή!

Υ.Γ. Πήραμε τὸ γράμμα σου τῆς Πέμπτης, 11-3-48, Μπράκ Ταμπούρ!.. Μὴν κλαίει ἔτσι ἡ ψυχὴ σου, ῥένο - δέν μπορῶ! Θὰ πεθάνω!.. Ἡ δύστυχὴ σου μάνα.

Παρασκευή, 19-3-48, ἀπόγευμα, 4.

Τί ἄλλο μποροῦμε νὰ κάνουμε; Αὐτὴ ἡ διώξις εἶναι συστηματικὴ, καὶ ὁ διώκτης σου πρέπει νὰ ικανοποιηθῆ.

Τί νὰ σοῦ πῶ, παιδί μου!.. Ὑπομονή!

Πέμπτη, ἀργὰ βράδυ, 1-4-48.

Τί νὰ πῶ!.. Πάντως ἐλπίζω - καὶ δέν ἀπογοητεύτηκα ἀπὸ τοῦ κόσμου τὴν ἀδιαφορία καὶ σκληρότητα. Δέν φαντάζομαι νὰ ζῆ κανεὶς τόσο κοντὰ στὸ θάνατο καὶ νὰ φέρεται ἀπὸ σκληρότητα καθὼς σοῦ φέρθηκαν ἐσένα... Μὰ γιατί, ῥένο μου, σέ σένα ὄλα!.. Κάμε ὑπομονή!.. Ὁ θεὸς φυλάει ἐκείνους πού ἔχουν κατατρεχθῆ... Ἀλλὰ τὸ ξέρω πὼς στὴν ψυχὴ ὅσων βρίσκονται κεῖ ἀφηρημένες ἐννοίες δέν πιάνουν τὸν τόπο πού τοὺς δίνουμ' ἐμεῖς, πού δέν βλέπουμε ὅσα σεῖς καὶ δέν ξέρουμε ὅσα σεῖς...

Καὶ τώρα, πότε θὰ πάρουμε τάχα γράμμα σου!.. Καὶ σύ

πότε θά πάρης τὸ δικό μας; Καὶ δὲν θάναυ περιττά ὅσα σοῦ γράφουμε;. Μὰ ἔλα πού δὲν μπορῶ ἀν δὲ σοῦ γράψω κάθε μέρα, ἔστω καὶ λίγα!..

Εὐχομαι τὸ γράμμα μου νὰ σὲ βρῆ καλά, καὶ νὰ σὲ κάνη νὰ ξεχάσης κάθε πόνο καὶ κούραση...

[Εἶχαν μάθει πὼς ἡ Ἐνάτη Μεραρχία προσδιωρίστηκε ὡς Μεραρχία Κρούσεως, δὲ θάχε καμμιά σταθερὴ ἔδρα — κ' ἔτσι ἔμεινε ἴσαμε τὸ τέλος! —, θὰ πορεύονταν συνέχεια, ὅπου χρειάζονταν χτύπημα — βασικὴ κλεφτοπολεμικὴ ἀρχὴ αὐτῆ τοῦ Βαν Φλήτ, πούχε ἀναλάβει στὴν οὐσία (μὲ τὴν ἐμπειρία του ἀπὸ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν Ἰαπώνων, στὴ ζουγκλα τῆς Μπούρμας) αὐτός (κι ὄχι βέβαια ὁ Παπάγος, πούταν ἡ «βιτρίνα») τίς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἐμφυλίου, ἀπ' τὸ Μάρτη-Ἀπρίλη τοῦ '48 —, κι ὅτι ξεκίναγε, μὲ τὰ ἐννιά τῆς τάγματα (κάπου τεσσεράμισι χιλιάδες ἄντρες οἱ καθαυτὸ μάχιμοι), γιὰ τὴν «Ἐκκαθαριστικὴ τῆς Ροῦμελης», ἀπ' Ἀγρινίου ἴσαμε Ἀμφισσα. Γι' αὐτὸ γράφει: «Καὶ τώρα πότε θά πάρουμε γράμμα σου;» Πράγματι, ξεκινήσαμε — ἀπ' τὸν Ἀη-Βλάση τοῦ Ἀγρινίου, ἐμεῖς, τὸ 524 Τάγμα, σὲ λίγες μέρες (15-4-48) — γιὰ νὰ φτάσουμε — περπατῶντας δωδεκάωρα δλάκερα συνέχεια, χωρὶς ἄλλο τίποτ' ἀπὸ στοιχειωδέστατο ἀνεφοδιασμό (ἔφαγα γουμαράγκαθα, ξινίδρες, διάφορα χόρτα κι ἄνθη ρόζ ἄγνωστων δέντρων), μὲς ἀπὸ Πανατωλικό, Βαρδούσια κι Ἀγραφα καὶ Γκιῶνα — στὴ Σίγδιστα καὶ στὴ χαράδρα τῆς Ρεκά (πού ἀνεβάζει στὴν κορφή τῆς Γκιῶνας), κι ἀπὸ κεῖ μᾶς ξαναφόρτωσαν στὰ τζέμς (μέσα Μάη τοῦ '48), καὶ ξανακινήσαμε ἀπὸ τὸν Ἀη-Βλάση πάλι, γιὰ τὴν «Ἐκκαθαριστικὴ Ἀγρᾶφων» τώρα, ὡς τὴν Ἀρτα (11-6-48), μ' ἄλλες τρομερές πορείες καὶ πείνα. (βλ. Π79-143, Α220-1).]

Καλονύχτηρέ με, παιδί μου, κ' εὐχήσου μου νὰ βρῶ στὸν ὕπνο ἡσυχία μιᾶς ὥρας, ὅπως στὸ εὐχομαι κάθε νύχτα καὶ ἀδε παγερὴ βραδιά... Καλὸ μου παιδί, γειά σου!.. Ἡ μάνα σου.

Υ.Γ. Ἡ ὥρα εἶναι δύομιση... Ἀχ, νὰ περνοῦσε ὄλ' ἡ νύχτα ἔτσι κοντά σου!..

Σάββατο βράδυ, 3-4-48, ὥρα 12½.

Ἡ ἀργοπορία τῶν ἐπιστολῶν εἶναι τὸ μεγαλύτερο μαρτύριο. Ἡ ψυχὴ μας ὄλων σὲ παρακολουθεῖ...

Νὰ πῆρες, ἴσως, κανένα μῆνυμά μας;. Ἐχεις λάβει κανένα ἄλλο γράμμα μας ὕστερ' ἀπ' τῆς 17^{ης} Μαρτίου;

Δευτέρα πρωί, 5-4-48, 11 ὥρα.

Νὰ προσέχης τώρα μὲ τὸ κρῦο νὰ τρῶς, νὰ μὴ ἐξαντληθῆς τὸ στομάχι σου νὰ προσέχης τὰ γιαλιά σου μὴ σπάσουν σὲ περίπτωση τοποθετήσεώς σου σὲ ὑπηρεσία πού χρειάζεται δυνατά μάτια, νὰ τὸ πῆς εἰς τὸν κύριον λοχαγόν σου ὅτι ἔχεις μειωμένην ὁξύτητα, γιὰ νὰ ξέρη κι αὐτὸς πὼς νὰ κάνη τὴ δουλειά του ὅ,τι τιμωρίες καὶ ἀν σοῦ φέρη αὐτὴ ἡ ἀναφορά, εἶναι λιγώτερο ἀπὸ τὸ κακὸ πού μπορεῖ νὰ γίνη ἀφοῦ δὲν βλέπει.

[«Πόσο λίγο ἤξερες τίς συνθήκες τῆς ζωῆς μου τότε, γιὰ νὰ μοῦ δίνης τόσο ἀφέλεις συμβουλές!..» - σημειῶνω λοξά, στὸ τέλος τοῦ γράμματός, τὴν 16-5-48, δηλαδὴ στὴ μέση τῆς «Ἐκκαθαριστικῆς τῶν Ἀγρᾶφων» πιά, πού τὸ ξαναστέλνω πίσω, ἀφοῦ τόχῳ χρησιμοποιήσῃ καὶ γιὰ νὰ ζεσταθῶ, ρίχνοντάς το, μαζί μὲ ὅ,τι ἄλλο μπορούσα, μεταξύ φανέλλας καὶ πουκάμισου, στὶς κορφές πού βαδίζαμε - ὑψόμετρα πάνω κι ἀπὸ 2000 πολλές φορές! (βλ. Π134-5: «Μέρη πού δὲν ἐξακρίβωσα, προσανατολισμοὶ ἐσφαλμένοι, πορείες πού δὲν ξέρω πιά πότε ἄρχισαν καὶ πότε τέλειωσαν, στὴν καρδιά τόπων ἐρημῶν... ἀποστάσεις ἀπίθανες, γεγονότα συγκεχυμένα...» Μιὰ νύχτα κοιμήθηκα καὶ σ' ἓνα σταῦλο. Ψειράσαμε. Μᾶς δῶσαν φειρόσκηνη, ντι-ντι-τί. Ρίξαμε μὲ τίς χουφτές - κι ἀπόμεινε χρόνιο μετὰ κολλημένη, μὲ τὸν ἰδρώτα καὶ τίς βροχές, στὶς σελίδες τῶν γραμμάτων τῆς!..)]

Παρασκευὴ, 9-4-48, ἀπομεινήμερο, 4½.

Παιδί μου, πὼς πέρασε ἡ μέρα μου ἀπὸ χθές! Δέ θά μπορέσω νὰ σοῦ διηγηθῶ, δέ θά βρεθῆ ἓνα ποτάμι νὰ φέρη τὴ ψυχὴ μου κοντά σου!

“Ολη τή νύχτα ἄγρυπνη - και για μία στιγμή, ἐκεῖ πού φυσούσε δυνατά, ἀνοίγει ἡ ἐξώπορτα μονάχη της!.. Στήλη ἄλατος ἔμεινα! Μὰ ἦτανε ἀργά, πολύ ἀργά, και δέν ἦταν δυνατὸν νάρθης αὐτήν τήν ὥρα, και μάζεψα τῆς μαύρης μου ψυχῆς τὸ φτερούγισμα... [Μπά,.. Και δέν εἶπες κ' ἐσύ, σάν κ' ἐκείνη τῆ «μάννα» τάχα, τοῦ ἡλίου «πατριωτικοῦ ποιήματος» τῶν ἄθλιων «ἀναγνωστικῶν» μας στὸ Γυμνάσιο, πού δέν ἀνοίγει στὸ λιποτάχτη γιό της τῆ νύχτα, και τὸν διώχνει λέγοντας του: «Ἐμένα ὁ γιός μου εἶναι στὸν πόλεμο! Φύγε ἀπὸ δῶ!»... Κρίμα!.. Δέν εἶσαι σωστή «ἐλληνίδα» μάννα λοιπόν!]

Ἄχ! δέ θ' ἀρχίστη γύρω μου για πάντα νὰ νυχτώνη; Δέ δάρθῃ ὁ Χάρος και για μέ;

Δέν ἀντέχω πιά...- ὄχι: δέν μπορῶ νὰ ζήσω γιόκα μου! Συχώρα με γιατί σύ ὑποφέρεις πιό πολύ...

Μαζί σου εἶμαι πάντα, παιδί μου - ὑπομονή!.. Ἡ μάννα σου.

Κυριακή μεσημέρι, ὥρα 12 $\frac{1}{2}$, 11-4-48.

Κανένα γράμμα σου νεώτερο ἀπὸ τῆς 4^{ης} σου Ἀπριλίου! Και πού νάσαι τάχα; Σύμφωνα με ὅσα ξέρουμε δέν πρέπει νά σαι στὸ Μπράκ Ταμπύρ... Τάχα σὺ ξέρεις ὅ,τι ἐμεῖς;

Ἄφ'οτου ἡ μοῖρα σου σέ κατατρέχει ἔτσι, πάει κάθε ὕπνος μου και βουβό τὸ σπίτι μας μοιάζει τῆ μέρα Μοναστήρι και τῆ νύχτα Πύργο ἀκατοίκητον ἀπὸ ἀνθρώπους, πάρεξ ἀπὸ φαντάσματα...- τὸ φάντασμα τῆς μάννας σου, πού γυρίζει ὀληνύχτα, κρυφά ἀπὸ τὸν πατέρα σου, και προσπαθεῖ στῆ μοναξιά νὰ βρῆ ἀνάπαυση.

Ὅμως ἡ θέλησή μας δέν εἶναι τόσο ὑπεράνθρωπη ὥστε νὰ σταματήσῃ τῶν ἄλλων τίς πράξεις τῶν διωγμῶν σου...

12-4-48

Τοὺς πόνους τῆς μέσης σου πρόσεχε!

[Εἶχαμε συμφωνήσει, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς στράτευσής μου, πὼς «πόνου στῆ μέση» θὰ σημαίνουν: «Κίνδυνος λόγω τοῦ χαρακτηρισμοῦ μου ὡς ἀριστεροῦ». Κι αὐτὸ βέβαια γιατί ὑπῆρχε λογοκρισία στὰ γράμματα. Ὡς πρὸς τὸ γράμμα τοῦτο, με τὴν

κωδικὴ αὐτὴ ἀναφορά, φαίνεται πὼς κάτι σχετικὸ εἶχα γράψει κι ἀνησυχεῖ. Πάνω-πάνω ἔχω σημειώσει: «Τόλαβα και ἀπαντῶ και ξαναφακελλῶν, 13-5-48», δηλαδή ὅταν βρισκόμουν στῆ Σιγδίστα (τὸ Προσῆλιο), στὸ ἔμπα τῆς χαράδρας τῆς Ρεκά, βορειοδυτικὰ τῆς Ἀμφίσσας, τέρμα τῆς πρώτης «Ἐκκαθαριστικῆς τῆς Ρούμελης». Ἐκεῖ, φυσικά, θὰ μᾶς βρῆκε ὁ ταχυδρόμος πιά, ὕστερ' ἀπὸ τέτοιες συνεχεῖς πορεῖες, πού μήτε ὁ ἐπισιτισμὸς δὲ μᾶς ἔφτανε, πέρ' ἀπὸ ἀεροπλάνα, πούριχναν κυρίως πέταλα για τὰ ζῶα κ' ἐλάχιστα τρόφιμα (γαλέττα και κονσέρβες, μὰ πού στὸ λόγῳ μου μόνο μὰ φορὰ φτάσανε, κ' ὕστερα μόνο πέταλα!) Και στὸ τέλος γράφω, ἀπαντῶντας στὴν κουβέντα τῆς μάννας για τοὺς «πόνους στῆ μέση μου»: [«Ἐπιναλαμβάνω: Καλύτερα ν' ἀρρωστήσω για καλά και νὰ πῆγαίνα στὸ Νοσοκομεῖο.»] Δηλαδή στὸ Μακρόνησο!

[«Μὰ ποιὸς σέ στέλνει!...»]

ΤΕΡΜΑ ΤΗΣ ΑΚΙΝΗΣΙΑΣ

ΠΑΡΑΤΑΜΕ ΤΟ «ΠΑΡΑΤΗΜΕΝΟ ΚΑΣΤΡΟ» ΜΠΡΑΚ ΤΑΜΠΟΥΡ
ΠΡΩΤΟ ΔΕΚΑΗΜΕΡΟ ΤΟΥ ΑΠΡΙΛΗ '48

ΓΙΑ ΤΗ ΡΟΥΜΕΛΗ

